

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "СТРАТЕГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ"

У статті проаналізовано історію виникнення у вітчизняній педагогіці поняття "стратегічна компетенція", описано контент-аналіз його визначень, подано його науково обґрунтоване формулювання, розглянуто спільні та відмінні риси стратегічної компетенції при оволодінні рідною та іноземною мовами.

Поняття "стратегічна компетенція" (СК) як компонент комунікативної справедливо вважається сьогодні поряд з іншими її складовими теоретичним фундаментом соціолінгвістики та низки інших споріднених наук і особливо тих, які вивчають взаємозв'язок мови і міжкультурного спілкування. Термін "СК" з'явився в 1980 році. Його авторами були освітяни М. Кенейл і М. Свейн (М. Canale and M. Swain), які займалися проблемами викладання та оволодіння іноземними мовами. Підґрунтям для виникнення СК стала вдала спроба цих науковців розробити модель комунікативної компетенції, загальну ідею якої в 1972 році запропонував Д. Хаймз (D. Hymes) [1] та інші. Підхід Д. Хаймза одержав наукову підтримку, адже він втілював прогресивну тоді наукову тенденцію розглядати мову як соціальний процес, а не тільки як лінгвістичний код. І в 1980 році М. Свейн та М. Кенейл, продовживши рух у цьому напрямі, створили модель комунікативної компетенції в єдності її чотирьох компонентів: граматичної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної компетенцій [2; 3]. Як вважали ці автори, **стратегічна компетенція** "полягає у досконалому володінні стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяними, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю (співорозмовників – Н.Щ.) в одній або декількох сферах комунікативної компетенції, і щоб підвищити ефективність процесу спілкування" (пер. з англ. – Н. Щ.) [3; 4].

За більш як 20 років свого існування поняття "стратегічна компетенція" періодично привертало увагу науковців (переважно зарубіжних) (Е. Tarone, 1981; М. Canale, 1983; С. Faerch, G. Kasper, 1983; S. Savignon, 1983, 1984; М. Swain, 1984; Т. Paribakht, 1985; J.A. van Ek, J.L.M. Trim, 1990; L. Mariani, 1994; Т. Imahori, W. Cupach, 1994; A.U. Chamot, S. Varnhardt, P.B. El-Dinary, J. Robbins, 1999; В.Г. Александров, Г.Н. Александров, 2000; Li-sheng, 2000; Г.А. Краснощекова, 2004; S. Rich, 2004; Т. Micklas, 2005 та ін.). Проте до недавнього часу педагогів і мовознавців більше цікавили зовнішні прояви процесу міжкультурного спілкування. Компетенції особистості, що уможливають його, не отримували гідної уваги. І особливо це стосувалося СК. Як пожуривав С. Річ (S. Rich), стратегічну компетенцію так довго ігнорували, що вона стала чимось на кшталт Попелюшки в очах західних лінгвістів порівняно з граматичною і соціолінгвістичною компетенціями [5]. Це, звичайно, відбилося й на стані педагогічної і методичної розробки цього питання. Адже навіть вчити того, чия значущість для рівня володіння мовою і якості спілкування неочевидна. Проте останнім часом становище різко змінилось.

У березні 2000 року Європейська Рада на засіданні в Лісабоні спрямувала країни Європейської Співдружності на нові перспективи економічного, наукового та соціального розвитку. Після 4-річної роботи в цьому напрямі було вирішено планомірно підвищувати рівень освіченості громадян за рахунок формування в них фундаментальних умінь, необхідних та достатніх для ефективної життєдіяльності в сучасному інформаційному суспільстві. У листопаді 2004 року було скликано Європейську Комісію Генерального Директорату з освіти і культури "Освіта і навчання 2010". Там на засіданні робочої групи Б з питання: "Ключові компетенції: ключові компетенції в процесі неперервного самонавчання. Європейські рекомендації" – було визначено, які саме життєві вміння є необхідними для сучасного європейця. Їх перелік було названо *ключовими компетенціями*. Серед них одне з чільних місць посідають комунікативні компетенції в рідній і іноземних мовах [6]. Більшість науковців і сьогодні визнає СК компонентом комунікативної компетенції (М. Canale, М. Swain, 1980; Л. Бахман, А. Палмер, 1982; М. Canale, 1983; J.A. van Ek, 1986; В.М. Топалова, 1998 та інші). А отже, оволодіння стратегічною компетенцією як компонентом комунікативної в навчальних закладах Європи набуло актуальності.

Доцільність формування стратегічної компетенції в українських школярів було вперше відображено в чинній навчально-методичній нормативній базі освітнього процесу [7; 8; 9]. Поява цього нового навчального імперативу викликана приєднанням української школи до компетентнісної парадигми, розробленої європейськими освітянами в контексті Болонського процесу. Відповідно, стандартом обов'язкової освіти стає володіння випускником ключовими освітніми компетенціями і, зокрема, комунікативними. А тому зрозуміло, що без визначення та впровадження ефективних способів формування СК у школярів оволодіння ними мовним циклом предметів буде недосконалим. Актуальність розробки цього питання в Україні очевидна, особливо враховуючи те, що серед вітчизняних і зарубіжних учених немає згоди щодо сутності поняття СК. Термін "стратегічна компетенція" подекуди взаємозамінюється з такими поняттями як "навчальна компетенція", "навчальні евристичні вміння", "вміння навчатись", "учбово-пізнавальні компетенції". Становище, що склалося навколо формулювання стратегічної компетенції, є досить небезпечним, оскільки в нормативних і навчально-методичних вітчизняних документах визначення СК принаймні нечіткі та узагальнені. Тому **метою** цієї статті є *уточнення сутності поняття "стратегічна компетенція" та його обґрунтоване формулювання.*

Ми скористались **контент-аналізом** визначень СК як основним методом дослідження. На *першому* етапі аналізу було визначено його тему, завдання та гіпотезу. Після цього було складено вибірку. *Тема*: стратегічна компетенція. *Вибірка*: 29 визначень поняття "стратегічна компетенція" різних вітчизняних та зарубіжних авторів. *Завдання*: сформулювати обґрунтоване визначення стратегічної компетенції. *Гіпотеза*: стратегічна компетенція – це здатність компенсувати зриви в процесі спілкування, використовуючи для цього вербальні та невербальні комунікативні стратегії.

На *другому* етапі аналізу було визначено його категорії та одиниці: одиниці аналізу, контекстуальні одиниці та одиниці підрахунку [10]. *Категорії аналізу*: в якості категорій аналізу було використано ряд простих запитань, відповіді на які добирались із виборки визначень. Ці відповіді логічно складали смислові єдності, що дало нам можливість підрахувати в кожній із них повторювані слова або їх синоніми. Оскільки категорійні ознаки СК зустрічались з достатньою частотою, ми дотримались *принципу статистичної значущості*. Крім того, нами аналізувалися текстові відрізки однорідного змістового плану, що дало можливість використати і *принцип формалізації*. Принципи формалізації та статистичної значущості є бажаними для ефективного проведення контент-аналізу [10].

Одиницями аналізу було обрано слово і словосполучення. А *контекстуальними одиницями* – речення. *Одиницями підрахунку* виступили частота повторів слів та синонімічних словосполучень.

На *третьому* етапі було побудовано таблицю. Оскільки вибірка, що аналізувалась, була відносно невеликою, ми використали одну таблицю для розробки категорійного апарату і реєстрації одиниць аналізу (тобто, як кодувальну матрицю). Таблиця складається з 5 колонок. Згідно з поставленим завданням перша колонка відображає процес творення робочого визначення СК під час проведення контент-аналізу. Друга містить порядкові номери слів та словосполучень, що аналізуються. У третю колонку вписано одиниці аналізу. В четвертій ведеться підрахунок частоти повторів цих одиниць серед авторів. Зрештою, в останній відображено дані попередньої колонки у відсотковому співвідношенні. Нижче наведено фрагмент розробленої таблиці.

Четвертий етап полягав у підрахунку результатів контент-аналізу та виробленні вірогідного визначення стратегічної компетенції. Ми наведемо нижче лише ті одиниці аналізу, що повторювались найчастіше. У дужках наведено запитання, що використовувались як категорії аналізу.

Таблиця 1

Таблиця розробки категорійного апарату поняття "стратегічна компетенція" і реєстрації одиниць аналізу (фрагмент)

Робочі визначення СК	№ п/п	Категорійні ознаки СК	Кількість авторів	~ %
Стратегічна компетенція – це...	<i>Що?</i>			
	1	Здатність	12	41,4 %
	2	Уміння (вміння), уміти (вміти)	5	17,2 %
	3	Знання (система знань)	3	10,4 %
	4	(Досконале) володіння	3	10,4 %
	5	Стратегії (набір стратегій)	2	6,9 %
	6	Потреба	1	3,5 %
	7	Те, як ми маніпулюємо	1	3,5 %
	8	Правила	1	3,5 %
	9	Ступінь знайомства	1	3,5 %
Стратегічна компетенція – це здатність...	<i>Яка?</i>			
	10	використовувати	8	44,4 %
	11	розпізнати та поновити (перерване спілкування)	1	5,6 %...

Отже, більшість авторів – 12 (41,4 %) вважають, що СК – це (Що?) "*здатність*" (Dornyei, Thurrel, 1991; Е.Г. Азімов, А.Н. Щукін, 1999; В.Г. Александров, Г.Н. Александров, 2000; О.Ф. Гаун; Н.Н. Сметаннікова та ін.). СК – це здатність (Яка?) "*використовувати*" (8 повторів, що становить 44,4 %) (В.Г. Александров, Г.Н. Александров, 2000; Г.А. Краснощекова; О.Ф. Гаун та ін.). Семеро авторів вважають, що СК – це здатність використовувати (Що?) "*стратегії*" (87,5 %) (М. Canale, М. Swain, 1980; Г.А. Краснощекова; В.Г. Александров, Г.Н. Александров, 2000; Л. Сафіна та ін.). Ці стратегії є (Які?) "*вербальні і невербальні*" – 4 повтори, 44,4 % (М. Canale, М. Swain, 1980 та ін.) та "*комунікативні*" – 3 повтори – 33,3 % (Г.А. Краснощекова; Л. Сафіна та ін.). Таким чином, СК – це здатність використовувати вербальні та невербальні комунікативні стратегії (У чому?) "*у процесі спілкування*" – 5 повторів (що становить 38,5 %) (Dornyei, Thurrel, 1991; Е.Г. Азімов, А.Н. Щукін, 1999 та ін.).

Далі підрахунок вівся з урахуванням не тільки дослівного повтору, а й усіх словосполучень, близьких за значенням.

Отже, СК – це здатність використовувати вербальні та невербальні комунікативні стратегії в процесі спілкування... (З якою метою?) "*щоб компенсувати зрив у спілкуванні*" (11 повторів, що складає, відповідно, 34,4 %) (М. Canale, М. Swain, 1980; Dornyei, Thurrel, 1991; О.Ф. Гаун та ін.), "*щоб компенсувати недостатню комунікативну компетентність*" – повторюється 6 разів (18,8 %) (Г.А. Краснощекова; Е.Г. Азімов, А.Н. Щукін, 1999 та ін.), "*щоб досягти цілей і завдань спілкування*" – 4 повтори, тобто 12,5 % (В.Г. Александров, Г.Н. Александров, 2000; О.Ф. Гаун та ін.), "*щоб підвищити ефективність процесу спілкування*" (3 повтори – 9,4 %) (Dornyei, Thurrel, 1991; В.Г. Александров, Г.Н. Александров, 2000; О.Ф. Гаун), "*щоб запобігти зриву у*

спілкуванні" (3 повтори – 9,4 %) (D. Hymes та ін), "щоб краще вивчити мову і одержати мовленнєвий та соціальний досвід спілкування іноземною мовою" – 3 повтори, що становить 9,4 % (А.А. Фріцлер, Е.К. Прохорець, А.К. Майер та ін.)

Проведений аналіз дозволив нам сформулювати робоче визначення СК. Отже, **стратегічна компетенція** – це здатність використовувати вербальні та невербальні комунікативні стратегії для запобігання або компенсації зриву в процесі спілкування, а також ефективного досягнення його цілей, поглиблення знань мови, одержання мовленнєвого і соціального досвіду в умовах недостатньої комунікативної компетентності співрозмовників або у несприятливій мовленнєвій ситуації.

Подане вище формулювання СК може слугувати орієнтиром як для вчителя української мови, так і при викладанні іноземних мов чи мов національних меншин (формування СК входить до змісту освіти всього мовного циклу предметів основної і старшої школи [8; 9]. Проте її відмінною рисою на уроці іноземної мови має бути акцент на міжкультурному характері спілкування, на яке, власне, й орієнтується навчальний процес. Наприклад, для адекватного вживання невербальних стратегій (тих, що базуються на жестах, позах і міміці), учні мають розуміти, як ці жести сприймаються представниками іншої культури. Звичайно, і можливість застосування учнями вербальних стратегій (наприклад, перепитування співрозмовника або звернення за допомогою) передбачає спеціальну організацію вивчення ними відповідних іншомовних конструкцій. Тому **стратегічну компетенцію** як компонент **іншомовної комунікативної компетентності** доцільно розглядати як здатність використовувати вербальні та невербальні комунікативні стратегії для запобігання або компенсації зриву в процесі **міжкультурного** спілкування, а також ефективного досягнення його цілей, поглиблення знань мови, одержання мовленнєвого і соціального досвіду в умовах недостатньої комунікативної компетентності співрозмовників або у несприятливій мовленнєвій ситуації.

За рештою функцій і ознак формування СК при вивченні рідної й іноземної мови подібне. Адже основною метою її оволодіння школярами є вироблення у них такого стереотипу мовленнєвої поведінки, який дозволив би їм у майбутньому максимально ефективно досягати цілей спілкування в будь-яких несприятливих умовах незалежно від мови спілкування. Основні ситуації застосування СК теж не пов'язані з мовним чинником. По-перше, це ситуація, коли один чи обидва співрозмовники з якоїсь причини не можуть адекватно сприйняти текст повідомлення співрозмовника, що призводить до зриву взаєморозуміння. І друга ситуація, в якій один чи обидва комуніканти не можуть адекватно виразити у діалозі свої комунікативні наміри, що теж призупиняє процес спілкування. Такі ситуації характерні і в міжкультурній комунікації, і за умови, що розмова відбувається між представниками одного мовно-культурного середовища. Причини їх виникнення можуть бути різними: недостатня загальна комунікативна компетентність (у дітей, підлітків, початківців, що вивчають іноземну мову тощо); недостатнє знання предмета розмови (наприклад, якоїсь вузькопрофесійної сфери знань); належність співрозмовників до різних соціальних або регіональних груп (відмінність соціокультурного фону, незнання діалекту, сленгу тощо); зовнішні перешкоди спілкуванню (поганий телефонний зв'язок, фоновий гамір, тимчасова неможливість почути співрозмовника); внутрішні перешкоди (фізична втома, погане самопочуття тощо).

Ситуації, що потребують володіння стратегічною компетенцією, є умовами повсякденного існування громадян будь-якого суспільства. А тому питання про необхідність спеціальної підготовки майбутнього вчителя-філолога до формування в учнів СК є доцільним та своєчасним. Адже практична розробка цього питання у вітчизняній педагогіці значно підвищить готовність сьгоднішніх українських школярів до продуктивної життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Hymes D. On communicative competence. – Harmondsworth: Penguin, In *Pride and Holmes* (eds.), 1972. – P. 269-293.
2. Petzold R. What Are These "Modern Methods"? // <http://center.fio.ru/metod/resources/filippovma/2003/english/03/clt/clt.htm>.
3. Li-sheng. Strategic competence for intercultural communication // *Journal of Zhejiang University. Science* (ISSN 1009-3095, Monthly). – 2000. – Vol. 1. – No. 4. – P. 476-480.
4. Canale M. and Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // http://www.developingteachers.com/articles_tchtraining/strat1_sarn.htm.
5. Rich S. Exploring Strategic Competence. // http://www.developingteachers.com/articles_tchtraining/strat1_sarn.htm.
6. European Commission Directorate-General for Education and Culture. Implementation of "Education and training 2010". Work programme. Working group B "Key Competences" Key competences for lifelong learning. A European reference framework. November 2004 // http://72.14.221.104/search?q=cache:E_TSYL0B9AJ:europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf+Key+competences&hl=uk&gl=ua&ct=clnk&cd=1. – С. 3.
7. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів (12-річна школа) Друга іноземна мова (французька) 5 клас. – К.: 2004 // http://uintei.kiev.ua/education/average/new_pr/2nd/fr.doc. – С.2.
8. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // <http://licence.com.ua/content/view/1741/47/>.
9. Методичні рекомендації щодо викладання іноземних мов у 2005-2006 н.р. // <http://www.kristti.kiev.ua/kabinet/inoz/inoz.htm>. – С. 24; 26.
10. Манаев О.Т. Контент-анализ – описание метода // <http://www.rambler.ru/lite?oe=1251&words=%EA%EE%ED%F2%E5%ED%F2%2D%E0%ED%EB%E8%E7&ilite=13159E02>.

Матеріал надійшов до редакції 20.09. 2006 р.

Щерба Н.С. Применение метода контент-анализа к определению понятия "стратегическая компетенция".

В статье проанализирована история появления в отечественной педагогике понятия "стратегическая компетенция", описан контент-анализ его определений, предложена его научно обоснованная формулировка, рассмотрены общие и отличительные черты стратегической компетенции при овладении родным и иностранным языком.

Scherba N.S. The content-analysis method applying to "strategic competence" concept defining

In the article the "strategic competence" concept appearing in the Ukrainian pedagogy is analyzed, its definitions content analysis is described; its scientifically approved definition is suggested, common and diverse features of strategic competence in the process of native and foreign language mastering are considered.